

NIKODEM SAKSON
*Centrum Doradztwa i Edukacji w Rolnictwie
Oddział w Poznaniu*

TEORETYCZNE PODSTAWY ROLNICZEGO UPOWSZECHNIANIA

Zagadnienia teoretyczne uprawianego zawodu wydają się często praktykom mało owocne. Wynika to zarówno z małej komunikatywności teoretycznych twierdzeń, jak i przekonania o wyższości praktyki nad teorią. Szczególnie trudne jest uprawianie teorii w sytuacji, gdy dziedzina nią objęta ma krótką historię, ciągle ulega przeobrażeniom, co utrudnia ustalenie wspólnych poglądów. Niemniej trudno sobie wyobrazić skuteczne nauczanie zawodu, jak i rozwój samej dyscypliny bez uciekania się do teorii.

Jakich pożytków można spodziewać się z zainteresowania teorią?

Co najmniej dwa powody uzasadniają to zainteresowanie. Pierwszy - to łatwiejsze zrozumienie prawideł rządzących wykonywanym zawodem, drugi - to łatwiejsze przewidywanie zmian, które towarzyszą rozwojowi i uprawianej działalności⁽¹⁾.

Co uzasadnia mnogość podejść i systemów rolniczego upowszechniania?

Odpowiedzi na to pytanie poświęcone będą rozważania w niniejszym numerze. Proszę zwrócić uwagę na użycie określenia rolnicze upowszechnianie. Znaczenie tego terminu jest różnie rozumiane w wielu krajach i pod wspólnym terminem znajdują się różne treści.

Dlaczego uzasadnionym stało się używanie w Polsce określenia doradztwo rolnicze, a dlaczego nieuzasadnione jest używanie określenia upowszechnianie postępu w rolnictwie?

Mnogość podejść do rolniczego upowszechniania wynika z dwu zasadniczych czynników, jakimi są orientacje teoretyczne i poziom rozwoju rolnictwa. Orientacje te służą do wyjaśnienia ich podstaw i różnych poziomów rozwoju rolnictwa w poszczególnych krajach. Nie bez znaczenia są również historyczne drogi ich kształtowania.

Jakie wobec tego można wyróżnić orientacje teoretyczne - poziomy rozwoju rolnictwa oraz jakie istnieją związki między nimi?

(1) Czy jest to dużo, czy mało i na ile proponowane treści spełnią wskazane korzyści, będzie można przekonać się śledząc kolejne artykuły poświęcone teoretycznym podstawom działalności, jaką jest rolnicze upowszechnianie.

Analizując istniejące systemy upowszechniania można wyróżnić co najmniej trzy główne orientacje: orientację pedagogiczną, orientację socjologiczną, orientację psychologiczną. Orientacje te są dziedzinami nauki, do których się odwołują, celami, które pomagają osiągać i zdobyczami, które wpływają na główne metody, którymi się posługują.

Orientacja pedagogiczna wspiera zmianę poziomu kwalifikacji zawodowych samodzielnie działającej ludności rolniczej i zawodowo czynnych rolników. Systemy odwołujące się do tej orientacji przejmowały i niekiedy nadal realizują funkcję szkolnictwa rolniczego, przy czym za podstawowe metody uznaje ona metody nauczania dorosłych. Orientacja pedagogiczna jest historycznie najstarsza i znaczących osiągnięć dopracowano się w okresie międzywojennym. Dominuje ona ciągle w krajach, w których poziom przygotowania zawodowego do pracy w rolnictwie jest bardzo niski, a ludność rolnicza jest bardzo liczna. Orientacja ta dominowała w Polsce do połowy lat pięćdziesiątych. Obecnie ma niewielkie znaczenie.

Posiadanie minimum wiedzy i umiejętności zawodowej jest warunkiem niezbędnym do wykorzystania pomocy zagranicznej oraz wykorzystania zdobyczy nauki i dostępnych środków produkcji. Tym też należy tłumaczyć brak sukcesów we wprowadzaniu do Polski metody „szkoleń i odwiedzin” proponowanej przez Benora.

Orientacja socjologiczna, która wspiera transfer technologii z otoczenia rolnictwa, głównie nauki i przemysłu do rolnictwa. Oparta jest ona o teorię dyfuzji innowacji rozwiniętej przez Rogersa dla potrzeb rolnictwa. Proponowane w tej orientacji metody wykorzystują prawidłowości procesu dyfuzji. Podstawowe metody to pokazy, demonstracje, które umiejscowione w sposób celowy i wsparte szkoleniami miały przyspieszyć proces przyswajania innowacji przez ogół rolników czy gospodyń domowych, jeżeli innowacja związana była z gospodarstwem domowym. Orientacja ta wykazała swoją szczególną przydatność w okresie modernizacji rolnictwa, przy istnieniu dużej liczby odbiorców innowacji i słabo rozwiniętych środkach komunikacji masowej. W Polsce w oparciu o tę orientację funkcjonował system upowszechniania postępu rolniczego w okresie lat sześćdziesiątych do początku lat dziewięćdziesiątych. System ten różnił się od innych systemów opartych o teorię dyfuzji innowacji, ponieważ był on częścią gospodarki centralnie planowej, która wyznaczała zakres prowadzonych prac upowszechnieniowych, jak i prac badawczych oraz produkcji środków produkcji. Tylko innowacje realizowane przez państwo były określane jako postępowe. Wraz ze zmianą roli państwa w gospodarce rynkowej system ten przestał funkcjonować i do dziś nie został ostatecznie zreformowany. Wzorem innych krajów o gospodarce rynkowej orientacja ta ma zastosowanie w promocji i sprzedaży środków produkcji i powinna być realizowana przez przemysł i handel.

Orientacja psychologiczna, najmłodsza z nich, odwołuje się do procesów rozwiązywania problemów, przetwarzania informacji, procesu komunikacji interpersonalnej, ogólniej mówiąc ludzkiego działania. Z punktu widzenia praktycznego w ramach tej orientacji realizowane mogą być dwa cele. Jednym z nich jest pomoc udzielana ludności rolniczej mieszkańcom wsi w rozwiązywaniu ich problemów przez wyspecjalizowany personel organizacji upowszechnieniowych zwanych w tej orientacji doradcami. Drugim jest dostarczanie informacji niezbędnych w samodzielnie realizowanych przez ludność rolniczą procesach poznawczych i podejmowaniu decyzji. Stosowane metody odwołują się do etapów procesów rozwiązywania problemów i przekazywania proponowanych rozwiązań oraz metod komunikacji interpersonalnej. W końcu lat osiemdziesiątych i początku dziewięćdziesiątych w oparciu o tę orientację podejmowane są działania na rzecz przekształcenia systemu upowszechniania postępu w rolnictwie w system doradztwa rolniczego.

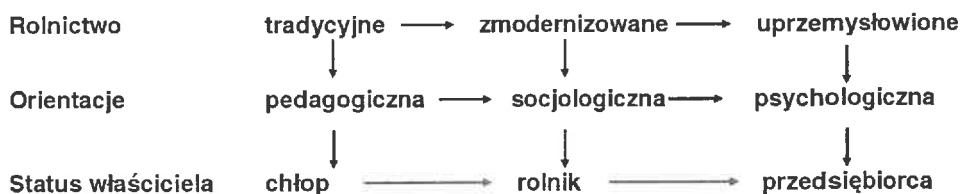
Na kształt funkcjonujących systemów rolniczego upowszechniania istotny wpływ miały tradycje historyczne. Takim klasycznym przykładem są izby rolnicze w Niemczech lub w Polsce. Także obecny kształt systemu upowszechniania w USA jest wynikiem kształtowania go przez historię. Jednak czynnik ten bardziej wpływa na kształt organizacyjny systemu niż na jego treść⁽²⁾.

Dlaczego znajomość tych orientacji jest przydatna?

Po prostu, każdy system upowszechniania jest mieszaniną tych trzech orientacji i w zależności od dominującej orientacji przyjmuje różne nazwy. Oznacza to, że znajomość każdej z nich może być zawsze przydatna w praktyce.

Następnym zagadnieniem wymagającym rozwiązania w praktyce jest określenie związku zachodzącego między wskazanymi orientacjami, rozwojem rolnictwa i dodatkowo statusem właściciela gospodarstwa rolnego.

Zależności te w ujęciu graficznym przedstawia rysunek 1.

Rys. 1. Model zależności między orientacjami upowszechnieniowymi, rozwojem rolnictwa a statusem właściciela gospodarstwa rolnego.

(2) Poszczególne orientacje będą szczegółowo opisywane w następnych artykułach.

Próbując posłużyć się zaproponowanym modelem do praktycznych zaleceń odnośnie kształtu systemu rolniczego upowszechniania, można pokusić się o sformułowanie przykładowo następujących stwierdzeń:

- dominujące orientacje powinny być zróżnicowane w poszczególnych rejonach Polski stosownie do poziomu rozwoju rolnictwa,
- budowane programy działalności w poszczególnych rejonach powinny uwzględniać zróżnicowanie statusu klientów i odwoływać się do poszczególnych orientacji.

Istotnym czynnikiem wpływającym na wybór orientacji jest także liczebność klientów systemów upowszechniania. Orientacja pedagogiczna dominuje w systemach upowszechnieniowych o dużych liczbach odbiorców, natomiast psychologiczna musi zakładać znaczne zmniejszenie liczby klientów.

Przykładowo proces uprzemysławiania rolnictwa i końcowa faza jego modernizacji powodują powstanie problemów ekologicznych. Muszą być one także dostrzegane przez personel doradczy. Poza tym wzrost atrakcyjności terenów wiejskich jako miejsc do wypoczynku mieszkańców miast stawia problem ochrony krajobrazu wiejskiego.

Innym zagadnieniem jest budowanie programów działalności ośrodka doradczego dla mieszkańców wsi. Czy i w tym wypadku można odwołać się do orientacji i jakiegoś modelu? Odpowiedź tak jednoznaczna, jak w przypadku programów rolniczych jest trudna. Wynika to z mniejszej wiedzy w tym zakresie. Niemniej można w działaniach praktycznych posłużyć się następującymi wskazówkami:

- w miarę rozwoju rolnictwa zmniejsza się liczebność ludności rolniczej, co powoduje, że należy dostrzegać zjawisko odchodzenia części społeczności wiejskiej od zajęć typowo rolniczych, istnienie bezrobocia i występowanie problemów socjalnych. Metody oddziaływania muszą także uwzględniać zmniejszającą się liczbę rodzin typowo rolniczych,
- styl życia, prowadzenie gospodarstwa domowego, wzorce życia rodzinnego upodobniają się i zanika różnica między wsią a miastem.
- na zachowania się mieszkańców wsi w dużej mierze mają środki masowego przekazu.

Zagadnienia teoretyczne podstaw działalności upowszechnieniowej na wsi są przedmiotem ciągłych studiów.